

նպաստէ նկարչութեան, ինչպէս որ նպաստած է կազմելու թերատուութիւնը օրէնքները:

Դրան քանդակագործութիւնը, յետ Գանձալարի, թորվալդարնի և թեմերանիի դասականութեան, խիզախօրէն միջամուխ եղած է նմանցնելու իրական իր բոլոր արտայայտութեանց մէջ. հետամուտ եղած է վերջապէս կենդանացնելու մարմարիոնը, վերածելու զայն ամենայլազան դիրքերու, պէսպէս արտայայտութեանց: Փանդակագործին բթամատն աւելի անհանդարտ դարձած է, բայց աւելի վարժ, իրր թէ զիտնար նորոգել Աստուծոյ գործը: Այնպէս մեծ եղաւ շարժման երևոյթը քարացնելու մուրթիւնն՝ որ արձաններու կողմ աչքերը բերն ունեցան, միտերը բնական ցցուածքն, և մարթը՝ խորշոմներն ու կնճիռները: Արդիական քանդակի մ'առջև կը թափանցենք կեանքի սրբավայրին մէջ, կը տեսնուին մկանունքներու նեարդապատ լարերուն թըրթռալը, ղեղեքներուն ամփոփիւր, ջղերուն դողալը, երակներուն ուռիւրը: Վերջապէս շարժումնքն է յանկարծակիի վրայ հասած ներկայացման ըրպէին մէջ: Եւ զայն կ'ապացուցանեն այսօր Սոցոստոս Ռոդինի հրաշալի դէմքերը, միքէլանճէլական ճշմարիտ ոգի, կազմուած արդիականութեան զպրոցին մէջ:

Բայց բամատական բարենորոգում մը յառաջ պիտի գայ ապագային մէջ: Մարմարիոնն ու պղինձն անյարմար նիւթեր են կեանքը նմանցնելու, և ո՛չ կը հաւատամ որ կարենայ վերազարթնուլ հին ցունաստանի բազմերանց քանդակագործութիւնը. ընդհակառակն նոր նիւթ մը պիտի ըլլայ աւելի կոտնելի, աւելի դիւրաւ ճկող և մասնաւորապէս աւելի յարմար ճշմարիտը նշանակելու, այն նիւթն՝ որ պիտի փոխանակէ մարմարիոններն ու պղինձները:

Ուրեմն արուեստը չի՛ մրափեր և ո՛չ իսկ անկման մէջ կ'իյնայ. ան պանծալի ուղին կը շարունակէ, մատչելի դարձած է ամբոխին, ամենուրեք միջամուխ եղած է՝ զարդարելով մինչև անգամ կարասիները, սպասներն և առօրեայ գործածու-

թեան անօթները: Ան է դարձնական ու ձեռագործական ճարտարաւոճեստին բարի պարիկը, ո՛չ ևս է սակաւներուն առանձնաշնորհութիւնը, ամենուն պէտքն է:

Ուստի ապագան բեղնաւոր պիտի ըլլայ միշտ աւելի յիշատակելի աշխարհակալութիւններով, մինչև որ, հորիզոնի ամէն ճամբաներէն, փառքը բաց թեկնով գայ վերստին ողջունելու մարդկութեան այդ բարեբարունհին:

(Շարունակելի)

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ

ՈՅԼԵԽԻՍԼ

ՀՆԴԿԱՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԵՍՐՈՊ ՍԵԹԵԱՆԻ, 7¹/₅ × 4³/₁₀, էջ ԻԲ և 190 + 8, լաթակազմ. հրատարակութիւն հեղինակին. 11 Wellesley Square, Calcutta.

Պր. Սեթեանի գիրքը մասնաւոր շահեկանութիւն ընծայող պատմական երկաւ սիրութիւն մ'է, յառաջաքանով միասին՝ բաղկացած աւելի քան 212 ութածալ և խիտ տպագրուած էջերէ, օգտակար՝ Հընդկաստանի ընդհանուր պատմութիւնը ուսումնասիրողաց համար, ինչպէս նաև աւնոց՝ որ կը փափաքին ճանչնալ թէ որո՞նք են Հայերը և թէ որն է պատմութեան մէջ անոնց կատարած դերը: Հեղինակը, որ քաջահմուտ է զբարար հայերէնի, խանդավառ սիրող մ'է պատմութեան հին և արժանաւոր ազգի մը՝ որուն ինք կը պատկանի, և անխոնջ կերպով աշխատեր է երևան հանելու տարեգիրները Հայկական վաճառականական հասարակութեանց, ու

1. Այս յարմար ափթէն օգտուելով՝ հաճոյքով կ'արժանաբերեն որ մինչ Տէր Մ. Յ. Սեթեանց վազուկարգուած էր Անդամ - Արքունական Ասիական Ընկերութեան Բրիտանիոյ և Իրլանտայի, «Բենկալայի Ասիական Ընկերութեան», «Կալկաթայի Պատմական Ընկերութեան» և «Լոնտոնայի Արքունական Գեղարուեստաց Ընկերութեան», (տես Բազմ. 1921. թ. 2), տարւոյս սկիզբն ալ ընտրուեցաւ Անգամ «Բարիկուս Ասիական Ընկերութեան»:

բաժանկ ծրագրերներուն, պիտի խափանուած ըլլային անարգ ու բարբարոս զենքէն՝ զոր կը կատարէին իբր կռուականութիւն և իբր գոգցեա աստուածպետական հասարակութիւն, որուն մէջ իրենց գերակշռութեան գաղափարականները նախնիրներ գործեցին Օսմանեան կայսրութեան մէջ գտնուող ամենէն ընդունակ, կորովի, ձեռնարկու և ձեռներէց ցեղի մը բարոյական և նիւթական շահերուն:

Հեղինակը յառաջ կը բերէ իր պատմութեան ծառայող նիւթերուն աղբիւրները, և թէ ինչպէս ինք զրդուած էր հետախուզութիւններ ընելու, ուսումնասիրելով տապանաքարերու գրաքար հայերէնով բաժանազրուութիւնները՝ հայ հասարակութեան գերեզմանահողերուն մէջ ի կալկաթա, Բիւզուրա, Ակրա, Կուալիքը, Սուրադ, Պոմպէյ, Մագուլիքաթան, Մատրաս, Տիքքահ, Սայէտապատ, Բաղնա, ինչպէս նաև հայկական վաճառականութեան ուրիշ տասնեակ կեդրոններու մէջ: Քաղաքներու պատկառելի թիւն յայտնի կ'երևի թէ ինչպէս ատեն մը Հայ վաճառականները Հնդկաստանի մէջ հաստատուեր են ամենուրեք, և թէ որքան ընդարձակուած էին իրենց առևտրական գործառնութիւնը:

Պր. Սեթեան, իր ընդունած ծառայութեանց համար, ազնուօրէն շնորհակալութիւններ կը յայտնէ առ Բրոք. Շ. Ր. Wilson, M. A., Քարտուղար Պենկալայի Ասիական ընկերութեան, և կը յիշէ իր պարտականութիւնը նաև առ William Bolt, ասոր Խորհրդածուրիւնը Հնդկաստանի գործոց (1772, Լոնտրա) զրեքն օգտուած ըլլալուն համար: Ապա հեղինակը պատշաճօրէն կը սկսի Հնդկահայոց Պատմութիւնը նախապատկեր մը գծելով հայկական աւանդութեան՝ իբր հին ժամանակներէն անընդհատ շարունակուած մինչև արդի ժամանակները: Արդի անլիպացի գրադատներու միջոցաւ տարածուած այն սխալ գաղափարը՝ թէ Հայերը կրօնական աղանդ մ'են, և կամ պարզապէս իր զայրոյթը կը շարժեն, ինչպէս որ սոյն այդ գաղափարը զայրոյթը զրգաած էր իր հայրենակիցներուն « անոր

տակ ծածկուող շնական-լըբութեան համար »: Պր. Սեթեան տաղտուկ կը զգայ ապացուցեալու ինչ որ Ս. Գրոց ամէն ընթերցող պարտէր գիտնալ՝ թէ Հայոց նախնեաց առաջին հայրենիքը եղած է Արարատայ երկիրը, և թէ իրենց ազգին Արիական ցեղէն ծագումը կը սկսի Ն. Ք. 2111 թուականին, երբ Հայկ, Թորգոմայ որդին՝ Յարեթի տոհմէն, պատերազմի մէջ ապանեց Ասորեստանցին Բել, և եղաւ առաջին նախահայր ու հիմնադիր Հայ ազգին, որ մինչև այսօր այդ անունով կը կոչէ ինքզինք ու իր բնակավայրը: Հեղինակը, Մինչոց Գրեքին (Ժ, 2-3 և ԺԱ, 10-26) վրայ հիմնուած ազգարանական ցուցակի մը միջոցաւ, կ'ապացուցնէ թէ Արեւածամ գոյութիւն ունեցած է Հայկէտերեք հարիւր տարի վերջ: Առաջ երթալով, ան կը յիշատակէ Ս. Գրոց ամէն անցեւոր որ առնչութիւն ունին Հայաստանի հետ:

Տիգրան Բ.ի մասին (93-39 Ն. Ք., Արշակունեաց Հարստութենէն, որ Հայաստանի վրայ իշխեց Ն. Ք. 149էն մինչև Յ. Ք. 428, այսինքն 577 տարի), Լուկուլլոս Հոովմայիցի զօրավարը գրած է. « Քանի մ'օրուան ճանապարհ է կապիրի « կամ Սեբաստիոյ երկրէն մինչև Հայաստան, ուր կ'իշխէ Տիգրան, արքայից « արքայ, շրջապատուած աշխարհի զօրութեամբ որ Պարթեաց ձեռքէն կորզեց « Ասիա, ու կը տիրէ Մարաստանի Յուստինիան « զարկանութեանց, ինչպէս նաև « Ասորիքի և Պաղեստինի »:

Հեղինակը, յետ յիշատակելու այս խօսքերը, պիտի կարենաւ նաև աւելցնել թէ այժմ Սուրբ երկրի մակտարը գործնականապէս տրուեցաւ Մեծին Բրիտանիոյ, և թէ Ասորիքի նկատմամբ՝ Անգլիացիք ու Ֆրանսացիք պարտին յիշել թէ անցեալին մէջ այս երկու նահանգները մաս կը կազմէին Հայկական կայսրութեան տիրապետութեանց: Յետոյ Հեղինակը մէջ կը բերէ Կիկերոնի խօսքը Տիգրան Բ.ի մասին. « Նա հռոմէական հանրապետութիւնը դուրս « դացուց իր զենքերուն ջահատակութեամբ »:

Յետոյ Հայաստանի համառոտ պատմութիւնը կ'ընէ՝ սկսեալ Յ. Ք. 428 թուահանէն, ու կը յիշէ յաջորդ պատերազմը մղուած ընդդէմ Պարսից արքայից արքային և իր Զրադաշտեան քրմապետներուն՝ կրօնի ազատութեան և Քրիստոնէական անկախութեան համար. դէպքը զոր Հայերը կը նկատեն իբր կրօնական և քաղաքական վերածնունդը իրենց ազգին, և որ տեղի ունեցած է Գրոց Գիւտին և Ս. Գրոց Այրարատեան լեզուի թարգմանութեանէն անմիջապէս վերջ, Յետ ակնարկելու Ապտուր-Ռահմանի օրով Սարակինոսաց Հայաստան արշաւելուն և այն հալածանքներուն՝ զոր հայերը կրեցին Արաքցի Ամիրապետներէն, հեղինակը կը նկարագրէ Հայոց թագաւորութեան հաստատութիւնը, 859 թուականին, Բագրատունի իշխան Աշոտի ձեռքը որ կանգնեց Անի քաղաքը կարսի մօտ, որուն հարստութիւնը Մեծ Հայաստանի վրայ իշխեց աւելի քան երկու դարեր, և որուն կառավարութեան ատեն հայերը ազատութիւն վայելեցին և շատ մեծ յառաջդիմութիւն ըրին աւրուեստներու և քաղաքակրթութեան մէջ: Ապա հեղինակը կը նկարագրէ թէ ինչպէս Ռուբէն, Բագրատունեաց ցեղէն, մինչդեռ վերին Հայաստանի թագաւորութիւնը կը վերջանար, կը հիմնէր փոքր Հայաստանի և Կիլիկիոյ իշխանութիւնը, որ յետոյ թագաւորութեան փոխուեցաւ, և թէ ինչպէս սոյն թագաւորութիւնը հիւրընկալեց խաչակիրները, ասոնց փոքր Ասիոյ վերայէն Պաղեստին անցած ժամանակ, և առևտրական յարաբերութիւն հաստատեց Վենետիկի և այլ Եւրոպական տէրութեանց հետ:

Հեղինակը ապա խօսելով Հայաստանի Հնդկաստանի հետ շատ կանուխ ժամանակէն հաստատած առևտրական յարաբերութեանց վրայ, կ'ըսէ թէ «Վասկո տէ Կա» «մայի օրերէն ի վեր հայերը բարգաւաճ «վաճառականութիւն մ'ունէին Հնդկաստանի հետ» Պարսկաստանի ցամաքային «նամրով»:

Բրգմ. Երեմիայ (Շարայարելի). Գ. ՅԱՎԱՅԵԱՆ

ՀԱՅԱԳԵՏԻ ՄԸ ՈՂՋՈՅՆՆԵՐԸ

...»...»...

Մեր «ՆՇԱՆԱՌՈՐ ԱՅՑԵԼՈՒԱՅ» շարքին մէջ Նոյեմբերի Բազմալեզու Ներկայացուց իտալացի Հայագէտ մը՝ յարակից սա ծանօթութեամբ. Սկսած է Նարեկացիէն զանազան աղօթքներ խոսքերէն քարգմանել:

Անկարելի է որ հետաքրքրուող ազգայինք զայդ կարգալու պահուն հրճուանքով մը լեցուած և հիացումի ծաղիկներ ցանած չըլլան անոր վրայ: Թէ և Պ. Ֆրանսիսի անունը նորութիւն մը չէ մեր ընթերցող-

Ուլալտո Ֆրանսիսի

զաց համար¹, բայց յոյժ հաճելի առիթ մը կը զրդէ զմեզ կրկին դառնալ ու մեր սքանչացումին հաւաստիքն ընծայել մեր այս հայագէտ բարեկամին, որ սրտի ուժգին թափով՝ հրաշունչ մաղթանքներ կ'ուղղէ Միթրարայ Տան և ամբողջ Հայաստանի, անոր իսկ լեզուով ու գրով, անոր իսկ շնչովն ու կորովով:

1. Հ. Ք. Զրաքեան Բազմ. 1917. Թիւ 8